

könyv újbóli megjelenése előtt az ilyen problémákat mindenképpen orvosolni kell. A szöveghez tartozik az is, hogy vannak az egyes nagyobb fejezetekben felesleges s nem oda illő ismertetések. Csak egyre utalunk: a dualista korszak mezőgazdaságának bemutatása a természetföldrajzi adottságokkal kezdődik, holott korábban már sor került a 18. századi mezőgazdaság bemutatására; nyilván ezt a 18. század kapcsán kellett volna elkövetni, s nem a vizsgált 300 év közepén. Szintén ide tartozik, hogy nagyon sok ismétlődés van a könyvben. Ez sokszor az ötszerős jellegből is fakadhat, de másból is. Mivel a fejezetek felépítése a nagy ágazatok párhuzamosságára épül, így aztán külön alfejezetben szerzünk információt a világgazdasági válság mezőgazdasági, pénzügyi és ipari stb. hatásairól, amiből viszont a hallgató nem tudja meg, hogy a világgazdasági válság úgy általában miért jött létre, s milyen lefolyása volt. Pedig ez fontos lenne, főleg a mai időszakban, amikor az olyan fogalmak, hogy válság recesszió, konjunktúra, termelésélénkítés stb. már beépültek a mindennapjainkba. Hasonló probléma a két világháború közötti mezőgazdasági fejezet esetében, hogy itt is bemutatásra került a Trianon okozta területi változás, holott egy nagy fejezettel előbb már megismerhette azt a nyájas olvasó.

Mindazonáltal úgy gondolom, hogy a Gulyás László által szerkesztett (és részben írt) jegyzet a tanulható jegyzetek közé fog tartozni. Egy jó előadás sorozat mellett kiegészítésként a hallgatók számára jelentős információs forrást fog adni. Esetleges második megjelenése alkalmával a felsorolt hiányosságok kijavítására sort kell keríteni, ugyanakkor az is elképzelhető, hogy az időközben felgyülemlett szakmai anyagoknak megfelelően még bővíthet is majd a kötet, főleg ami az 1990 utáni fejezetet illeti. Ne felejtjük el, hogy három-négy év múlva már sokkal bővebb szakirodalmi információink lesznek a 2008-2009. évi válságról, a magyar alkalmazkodásról, az EU jövőjéről, esetleg az euró lehetséges bevezetéséről stb. Reméljük, hogy gazdaságtörténeti tankönyvekre akkor is szükség lesz.

Kaposi Zoltán

KUPA LÁSZLÓ (szerk.):

***Kisebbségi autonómia-törekvések Közép-Európában – a múltban és a jelenben.
Tanulmányok***

PTE és a Bookmaster Kft. közös kiadása, Pécs, 2009.

Napjainkban aligha találkozunk még egy olyan gyakran és széles körben használt történeti-politikai fogalommal, mint az autonómiáéval. Az említett fogalomra a napi sajtóban éppúgy rábukkanhatunk, mint a különböző irányultságú tv-adások elemző műsoraiban vagy akár a társadalomtudományokhoz kapcsolódó diszciplinák szakkönyveiben. E görög eredetű szóval utalhatunk egyebek mellett a területi önkormányzásra vagy bármely olyan szervezetre, intézményre (egyház, szakszervezet, kamarák), amelyik jelentősebb függetlenséget, önirányítást vívott ki magának az államon belül, gyakorlatilag a központi (állami) hatalommal szemben, illetve számos esetben beépülve magába a hatalomba is. Az autonómia tehát térben és időben egyaránt változik, és az öreg kontinensen az Atlanti-óceántól a Kárpát-medencén át a Kelet-európai síkságig különböző időpontokban számos helyen és formában alakult ki, mivel az autonómiára való igény és képesség általános emberi tulajdonságként értékelhető, megvalósulását pedig a történelmi-társadalmi körülmények segítik elő. Maga az Európai Unió is elismeri a kisebbségek autonómiatörekvéseit, jóllehet kezelésére mind ez ideig nem alakítottak ki még egységes normarendszert, ami azt is jelzi, hogy a fogalom értelmezésében, értékelésében a tagállamok véleménye eltérő. Már csak az említett okok miatt is széleskörű érdeklődésre tarthat számot a az említett konferenciakötet.

Közép-Európát évszázadok óta etnikai és felekezeti sokszínűség jellemzi. E soknyelvű, változatos kultúrájú térséget a középkortól kezdve egészen az I. világháború végéig nagyterületű és népességszámú dinasztikus birodalmak osztották fel egymás között. A határok számos esetben azonos nyelvű népeket választottak el egymástól. Így többek között a nagy múltú Lengyel Királyságot a rendi anarchia és a katonailag egyre erősebbé váló szomszédjai a XVIII. század végén felosztották egymás között, a lengyel népesség pedig az Orosz, a Porosz és a Habsburg-birodalom kisebbségévé vált gyakran úgy, hogy a birodalmak egyes térségeiben ők alkották a többséget. De voltak olyan népek (szerbek, románok, olaszok stb.), amelyek rendelkeztek ugyan államisággal, de államhatáraikon kívül jelentős számú néptöredékük élt kisebbségként. Végül azokról a népekről (szlovének, szlovákok, szorbok, ruszinok) sem felejtkezhetünk el, amelyek saját állam híján teljes egészében kisebbségként tagozódtak be egy nagyobb soknemzetiségű államkeretbe. Sajátos helyzetük volt még az e térségben élő németeknek, akik ugyan két (Németország, OMM nyugati fele, majd pedig Ausztria) „saját” államot is magukénak tudhattak, mégis milliós német közösségek éltek a történelmi Csehországban vagy a történelmi Magyarországon és számos más állam területén „kisebbségként.” Az újkori birodalom- és államszervezési elméletek, főként pedig a gyakorlatok megoszlottak abban a kérdésben, hogy a soknemzetiségű államok (birodalmak) esetében melyik alternatíva kínál nagyobb összetartó erőt: az államon belüli, az egyes népcsoportoknak biztosított területi, etnikai autonómia vagy éppen a centralizált államhatárolom kiterjesztése, amihez legtöbbször erőltetett asszimiláció is párosult. Főként ez utóbbi vált jellemzővé, és különösen érvényes ez a megállapítás a Német Császárságra vagy az Orosz Birodalomra. Európában leginkább csak Svájc tekinthető üde kivételnek, ahol a középkori függetlenségi harcok eredményeként jött létre az egyes népcsoportok (németek, franciák, olaszok, rétorománok), illetve a kantonok autonómiájára alapozott államszövetség.

Az I. világháborút lezáró versailles-i békerendszer gyökeresen átrendezte Közép-Európa térképét. A lengyelek esetében az önrendelkezést adva vissza e hányatott sorsú népnek, míg a magyarság tömegit éppen ettől a jogától fosztották meg, mintegy harmadukat kényszerítve kisebbségi sorba. A húszas-harmincas években a politikusok íróasztalán létrehozott soknemzetiségű államokban (Csehszlovákia, Románia, Jugoszlávia) is felerősödtek a nemzetállami tradíciók, a kisebbségekben ugyanis az államalkotó politikai elit szétforgácsoló erőt látott. Az 1920-ban létre hozott Párizs környéki békerendszer formálisan foglalkozott ugyan a kisebbségi kérdésekkel, ugyanakkor a győztes nagyhatalmakat főként az vezérelte, „hogyan az új államok kormányait olyan kevéssé gyengítsék meg, amennyire csak lehetséges, és a kisebbségek számára ne legyen lehetőség az új békerend megkérdőjelezésére.” – zárta előadását a konferencián *Seewann, G.*

A második világháború alatti években éppen a kisebbségi kérdés megoldatlansága miatt zilálódtak szét a Versailles-ban létrehozott államalakulatok. Az 1947. évi párizsi béke pedig semmissé tette a Német Birodalom által néhány évvel korábban előidézett határváltozásokat. A második világháborút lezáró békerendszer ismét kisebbségi sorsot szánt az itt élő népek egy részének, köztük a mintegy három millió magyarnak is, illetve főként a közép-európai németek tömegit kitelepítéssel, szülőföldjüktől való elűzéssel „kímélték meg” a kisebbségi sorsból. A közép-európai térségben 1945 után meghatározó politikai erővé váló Szovjetunió pedig saját receptjét, a lenini nemzetiségpolitikát és annak részeként az orosz szupremácia által felügyelt korlátozott autonómiát ajánlotta a kérdés megoldására szövetségesei figyelmébe, míg a kontinens nyugati felén inkább az általános emberi jogok részeként vélték megoldani a kisebbségi kérdést. 1990 után fokozatosan az európai integrációhoz kapcsolódó közép-európai térség, pontosabban a térségben élő kisebbségek számára így továbbra is megoldásra vár az esetleges autonómia lehetősége vagy tartós fennmaradásuk biztosítása.

A konferencián elhangzott előadások közül néhány e kérdéskör elméleti megalapozásához járult hozzá. *Szalayné Sándor E.* az autonómia nemzetközi jogi kérdéseiről adott áttekintést, hangsúlyozva, hogy bizonyos embercsoportok és kisebbségek klasszikus értelemben vett autonómiához való jogáról jelenleg nem beszélhetünk, legalábbis nemzetközi jogi értelemben. Ugyanakkor az Európai Unióban megvalósuló regionális dezintegrációs folyamat részben képes az autonómia célkitűzéseit is megvalósítani, stabilitást teremteni. *Horváth Gy.* a regionális autonómia létrejöttének lehetőségét vizsgálta térségünkben, elsősorban az uniós területfejlesztési feladatok megoldásán keresztül. Az olvasó számára bizonyára nem meglepő, hogy a konferencián *Kupa L. Bibó István* méltán európai hírű politikai gondolkodónk írásaira hívta fel a figyelmet. *Bibó* életműve, így az önrendelkezésről vallott felfogása, az elmúlt két évtizedben olyan közkinccsé válhatott, amire érdemes odafigyelni. Két kutató *Kolumbán V. J.* és *Buzogány D.* a magyarországi egyházi autonómia kérdéskörét vizsgálta sok évszázados történelmi távlatba helyezve azt, nemzetközi kitekintéssel gazdag honi forrásnyagra és szakirodalomra alapozva megállapításait.

Természetesen kiemelt szerepet kaptak a Kárpát-medencei autonómiák múltbeli és jelenlegi kérdései is. *Bindorffer Gy.* a magyarországi nemzetiségek 1848 és 1920 közötti autonómia-törekevéseit tekintette át, utalva egyben az iskolák tanítási nyelvhasználatának alakulására, az anyanyelv és az államnyelv intézményen belüli súlyának változására, többek között a kisebbségi vezetők által keményen bírált Apponyi-féle oktatási törvényre is. A mai Magyarország területén élő kisebbségekkel, az 1994-től kiépülő kisebbségi önkormányzati rendszer eredményeivel és továbbfejlesztésének kérdéseivel három előadó is foglalkozott. A magyarországi horvátok kulturális autonómiatörekevéseit *Barics E.* értékelte. A nyelvész szakember egyebek mellett választ keresett arra is, hogy létezik-e identitástudat a horvátok esetében az anyanyelv ismerete nélkül, illetve, az anyanyelv tudása egyenlő-e az identitástudattal? A közismert történelmi traumák ellenére a németek képezik a cigányság mellett a legnépesebb hazai kisebbségünket. A második világháború utáni évek mélypontjától, – amikor nemcsak identitásukat, hanem anyanyelvüket is kénytelenek voltak megtagadni az e népcsoporthoz tartozók, – a hetvenes-nyolcvanas évek kedvezőbb politikai klímáján át jutottak el a magyarországi németek is a rendszerváltást követően megvalósuló kisebbségi önkormányzati rendszerig. A 2006. évi Baranya megyei német kisebbségi önkormányzati választási névjegyzék statisztikai adatbázisát *Gerner Zs* elemezte. *Engländer-Virth P.* pedig az említett kisebbségi önkormányzati rendszer finanszírozásának néhány megoldásra váró kérdésére irányította rá a figyelmet.

Ha meghalljuk az autonómia szót, legtöbbszörnek a Vajdaság jut eszébe. Az egykori Jugoszláviában ugyanis még a titói időszak alatt egyfajta autonómiát építhetett ki a tartomány. A Titó halálát követő évektől, főként pedig a kilencvenes évek elejétől fokozatosan felszámolták a tartomány önállóságát, a véres polgárháború után pedig a szerb politikai elit jelentős része a további szecessziótól tartva, évekig akadályozta a tartomány korábbi autonómiájának visszaállítását. Az elmúlt években azonban az unió irányába tett szerb kezdeményezésként és nem utolsósorban a vajdasági magyarok törekvéseinek is köszönhetően ismét előrelépés történt ez ügyben, amelyről *Gábrity Molnár I.* számolt be. A vajdasági professzor asszony egyúttal a tartományon belül megvalósítandó, a magyarságot is érintő perszonális autonómia kérdését és a formálódó Magyar Nemzeti Tanács szerepét is érintette. *Ózer Á* pedig összegezte, milyen tényezők segítették Újvidéket, hogy a délvidéki városok versenyében tartományi székvárossá emelkedjen. A történelmi Magyarország első világháború utáni felosztásakor egyfajta lehetőségként merült fel, hogy a soknemzetiségű országrészek, köztük az egykori Bánság is, önállósodjon. A felerősödő nemzetállami törekvések azonban kereszttezték ezeket a politikai elképzeléseket (*Tóth J. – Kókai S.*).

A délvidéki autonómiatörekvések vázolója mellett helyet kaptak az előadások között a

hasonló típusú felvidéki és kárpátaljai kezdeményezések is, a történelmi távlatot és a jelen kérdéseit egyaránt érintve (*Fazekas M., Molnár M. Gönczi A.*) A kárpátaljai ruszinok évszázadokon keresztül éltek egy államban a magyarsággal, ez az együttélés hatással volt e szláv népcsoport kultúrája és mindennapjaira is. Kárpátalját az elmúlt század alatt, mint valami piaci portékát adták-vették az Európa térképét átrajzoló nagyhatalmak. Egy kilencvenes éveiben járó ungvári vagy beregszászi lakost élete során legalább hat állam sorolhatta polgárai közé, anélkül, hogy az illető kimozdult volna szülővárosából. A ruszinok és a kárpátaljai magyarság autonómia- és törekvéseinek néhány vonatkozását *Hajdú Z.* foglalta össze.

Végül jó szokás szerint ezen a pécsi konferencián is a közép-európai térségen túlmutató, ahhoz azonban szervesen kapcsolódó balkáni problematika ismét helyet kapott az előadások sorában. Az 1990-es évek elején véres polgárháborúba torkolló balkáni etnikai feszültségek rendezése egészen napjainkig elhúzódott, egyebek mellett tehát e szomorú tény indokolja a kérdéskör folyamatos napirenden tartását. *Fábián Gy.* a „Koszovó-effektust” és annak esetleges világpolitikai kihatásait elemezte nemzetközi jogi keretben, feltéve a kérdést jelenthet-e precedenst a koszovói válság közelmúltbeli megoldása más népcsoportok önrendelkezési jogának hasonló elismerésére. A délszláv–albán együttélés egy másik konfliktusának rendezését, a kelet-macedóniai albánok autonómia törekvéseinek részleges megvalósulását, az ún. Ohridi keretegyezményt tekintette át *Pap N.* és *Végh A.* előadása.

Összességében elmondható, hogy a Magyar Szociológiai Társaság Kisebbségkutató Szakosztálya által koordinált konferencia, illetve az ott elhangzott előadások egyaránt hozzájárultak Kárpát-medencei múltunk feltáráshoz és jövőnk formálásához, a kisebbségi magyarság autonómia törekvései sokoldalú összetevőinek bemutatásához.

Kugler József

TUDOMÁNYTÖRTÉNETI SZÉLJEGYZET ÚJ TÖRTÉNETI FÖLDRAJZI MONOGRÁFIÁNKHOZ KÓKAI SÁNDOR:

A Bánság történeti földrajza (1718–1918), A Bánság helye és szerepe a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában

(Nyíregyházi Főiskola Turizmus és Földrajztudományi Intézete 2010), 421 p. + 16 t. + 1 CD-ROM

Az utóbbi évtizedekben örvendetesen megújuló történeti földrajzunk rohamosan bővülő szakirodalmi termésének legfrissebb darabja *Kókai Sándor* most megjelent, a Bánság kérdéskörével foglalkozó műve, amely alcíme szerint a régió helyét és szerepét tárgyalja a Kárpát-medence földrajzi munkamegosztásában. E bátor vállalkozásról – előljáróban – fontosban véljük elmondani azt a szakmai véleményünket, hogy alapos, figyelemreméltó kötetnek tartjuk. Röviden fogalmazhatnánk úgy is: ez egy jó szakkönyv. Ám annak, hogy mégis részletesebben foglalkozunk vele, – a mű terjedelmén és tudományos mélységén túl – a mai magyar történeti földrajzi és regionális kutatások fejlődési tendenciáiban rejlő okai vannak. Ez utóbbiból ered, hogy *Kókai Sándor* műve a mai magyar tudományos életben megszokottnál részletesebb recenziót igényel, hogy meghatározhassuk e mű úttörő szerepét geográfiai szakirodalmunkban.